

XX საუკუნის 70-იანი წლების საქართველო და ხელოვნება

1970-იანი წლების დასაწყისიდან, ჩვენს ქვეყანაში ახალ ხანას უწოდებენ, რასაც 1972 წელს ედუარდ შევარდნაძის პარტიული ხელმძღვანელობის თავში მოქცევას უკავშირებენ. ფიქრობენ, რომ მან რაღაც საგანგებო პირობები შექმნა, რის შემდეგაც შედარებით უფრო თავისუფლად შეიძლებოდა (ყოველ შემთხვევაში, ხელოვნებაში მაინც) აზრის გამოხატვა და გამოთქმა. გარკვეული თვალსაზრისით, ეს, მართლაც, ასე გამოიყურება. ალბათ, ბევრი სხვა საბჭოთა რესპუბლიკა ვერ გაბედავდა, ვთქვათ, ჭაბუა ამირეჯიბის ან ოთარ ჭილაძის რომანების დაბეჭდვას, იმგვარი სურათების გამოფენას, როგორც, მაგალითად, თემო გოცაძის დიდი ტილოებია. არ მინდა, ცუდად გამომივიდეს, მაგრამ, ნეიტრალურად რომ თქვათ, შესაძლოა, აქ მართლაც იყოს საკმაოდ მოხერხებული მოხელისა და ხელმძღვანელის დამსახურება, მაგრამ ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ამგვარი მოვლენები ცოტა ადრე დაიწყო. რაკი სიტყვა ჩამოვარდა თემო გოცაძის სურათებზე, პირველი ნამუშევრები ადრევე გამოჩნდა - მაგალითად, ახლაც მახსოვს დიდი სურათი, პეტრე იბერი, განდევილი ბერი უდაბნოში. ძალიან ძნელი წარმოსადგენია ეს, მაგალითად, ბელორუსიაში, თუმცა, ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ტოტალიტარულ თუ ტოტალიტარულის მსგავს სახელმწიფოებში უცნაური რამეებიც ხდება. იმავე დროს, 1960-იან წლებში, მთლად რელიგიური არა, მაგრამ რაღაც ტრადიციულ-ნოსტალგიური სურათები არის რუსეთშიც. იყო ასეთი - ილია გლაზუნოვი, რომელიც ხატავდა რაინდებს. უფრო ადრეც - პაველ კორინი (ოდესღაც ხატმწერი და რესტავრატორი) აკეთებს უზარმაზარ სურათს (მართალია, ის ბოლომდე არ განხორციელდა, მაგრამ ყველამ იცოდა, რომ ამაზე მუშაობს), რომელსაც ერქვა „რეკვიემი“ ან იგივე „წარმავალი რუსეთი“, რომელიც იყო ჯგუფური პორტრეტი სამღვდელოების. მათ შორის, ჩვენთვის, ქართველებისთვის საგულისხმო შეიძლება იყოს, რომ იქ არის ერთი ქართველიც. მრავალი წლის განმავლობაში ამ სურათისთვის ეტიუდები კეთდებოდა და ერთ-ერთ წიგნში ვნახე სქიმილუმენია - ხნიერი ქალი, რომლის სახეც სხვანაირად განსულიერებული მომეჩვენა. და რა აღმოჩნდა? თურმე, ეს ყოფილა დედა თამარი - ცნობილი კოტე მარჯანიშვილის და, რომელიც ერთხანს ბოდბის მონასტრის ილუმენია იყო, შემდეგ უკვე აღმოჩნდა რუსეთში და იქ წმინდანად არის შერაცხული. მის სახელოსნოში ეს ჩანახატები ეწყო, ყველამ იცოდა, რომ ის ამას აკეთებს - ალექსანდრე ნეველს ხატავს ან რაღაც ისტორიულ სიუჟეტს.

რატომ უშვებდნენ ამას? ბევრი სხვადასხვა მოსაზრებით; ჯერ ერთი, (ამაზე ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი) ახალნერგ ხელისუფლებებს სჭირდებათ ხოლმე წარსულით თავისი არსებობის გარკვეული გამყარება, რომ, ვითომ, ისინი პირდაპირ აგრძელებენ

„ყველაფერს საუკეთესოს, რაც შეუქმნია კაცობრიობას თუ მათ მშობლიურ ქვეყანას.“ ჩვენს სამშობლოში ეს, თუნდაც, იმით გამოიხატა, რომ 1930-იანი წლების შუახანიდან ისევ იბეჭდება ილია ჭავჭავაძე. მართალია, 1920-იანი წლების ბოლოს კი დაბეჭდეს, მაგრამ, ლამის, ნახევრად კონსპირაციულად - ნებადართულია, უკვე 1930-იანი წლებიდან. 1950-იანი წლებიდან ისევ შეიძლება თავისუფლად ლაპარაკი 1940-იან წლებში (კაცმა არ იცის რატომ) შერისხულ ვაჟა-ფშაველაზე და ა.შ. და ა.შ. ასეთი რამეები ხდება, საერთოდ.

ერთ ამბავს ვყვები, რომელზეც ვერ დავიფიცებ, რომ ასე არის, მაგრამ სინამდვილეს კი ჰგავს - ჰიტლერის „მეუფებაში“ ბერლინში, სახელმწიფო, უფრო სწორად, საიმპერიო კანცელარიასთან (ნაცისტურ გერმანიაში ეს იყო მთავარი სამთავრობო დაწესებულება; მის ქვეშ იყო სწორედ ის ბუნკერი, სადაც აღესრულა ჰიტლერი და მისი მოხელეების უმეტესობა - პირველ რიგში, იოსებ გებელსი საკუთარი ცოლ-შვილით) ახლოს, 1930-იან, 1940-იან წლებში ყოფილა კაფე, სადაც გამოდიოდა ვიღაც მსახიობი და იუმორისტულ-ირონიულად განასახიერებდა ჰიტლერს. ხომ თითქოს უცნაურია, მაგრამ, მეორე მხრივ, გათვლა ხომ ნათელია?! იქ შედიოდნენ ვიღაც ადამიანები, ვინც ჰიტლერელებით კმაყოფილი არ იყვნენ (და ასეთი ადამიანი ძალიან ბევრი იყო), ჯერ გულს იოხებდნენ, თან თავს გრძნობდნენ ძალიან თამამებად და გმირებად, ის მსახიობიც ისეთი განცდით იყო, რომ რაღაც არაჩვეულებრივს სჩადის - დიდი მოგებული ომის ტოლფასს და ეს არის ჩვეულებრივი ორთქლის გამოშვება. იქ, სადაც შენთვის უშუალოდ ხიფათი არ არის - როცა ასე ჩათვლის ესა თუ ის რეჟიმი - აი, მაშინ შეიძლება მიუშვა. მე მაინც ვფიქრობ, რომ ჩვენთან სწორედ ეს მოხდა 1960-იან და 1970-იან წლებში - "გინდათ გაიხსენოთ თქვენი ვახტანგ გორგასლები და ერეკლე მეფეები? კი, ბატონო, დადგით ძეგლები. გინდათ წეროთ მინიშნებით, ანტი მოთხრობები? კი ბატონო, წერეთ! მთავარია, პირდაპირი მოწოდება არ იყოს". მთავარია, ეს მაინც იყოს ამ ხელისუფლების ხელქვეშ და (უკვე მოგახსენეთ) რაღაც შემთხვევებში, ეს ქმნის თვითონ ამ ნაწარმოებების ორჭოფულობას და ერთგვარ სიყალბესაც. კიდევ კარგი, ეს ყოველთვის ასე არ არის, მაგრამ, რაღაც შემთხვევებში, უთუოდ ასეა.

უკვე 1960-იან წლებში გამოვიდა ლევან გოთუას (ის 1970-იან წლებში გარდაიცვალა) დიდი ნაწარმოები - მთლად საკონცენტრაციო ბანაკში დაწერილი; ეს ხომ ყველამ იცოდა, აბა, აქ ჩამოსული ორ დღეში როგორ დაწერდა უზარმაზარ „გმირთა ვარაძს“?! ეს ხომ შეუძლებელია! დაბეჭდეს. ის ძალიან ჰკვიანურად არის დაწერილი და აბსოლუტურად ყველაფერია ნათქვამი, ოღონდ ისეთი ფორმით, რომ ის არ არის უხეზად პლაკატური. მაგალითად, უაღრესად საინტერესოდ არის დახასიათებული რუსული სახელმწიფო - იქ არ არის ზიზღი, მტრული

დამოკიდებულება; ის, უბრალოდ, თითქოს, მსჯელობს: ჩვენს სიახლოვეს, XVI საუკუნის ბოლოს, XVII საუკუნის დასაწყისში, აი ეს, ახლადამოცნებული უზარმაზარი ქვეყანა, უზარმაზარი სამეფო - რა იყო; რა მოლოდინი შეიძლებოდა ჰქონოდათ ჩვენს პოლიტიკოსებს, ჩვენს ხელმწიფეებს? განსჯის - განსჯა არის ეს; მაგრამ ყურადღებით ვინც კითხულობს, გარკვეულ გეზსაც, მინიშნებებსაც ხედავს - გვანიშნებს საით უნდა წავიდეს ჩვენი ფიქრი; მაგრამ ჭკვიანი და ნიჭიერი ადამიანის ხელში ეს სიფრთხილედ კი ღირსებად იქცევა. მაგრამ ყველა ერთნაირი არ არის და ყველაზე ნიჭიერ ადამიანსაც შეიძლება რაღაც შეეშალოს, როცა ის მუდმივად გაორების და ორჭოფულობის მდგომარეობაში იმყოფება და ასე ვცხოვრობდით ჩვენ ყველა, ვისაც მოუწია საბჭოთა ხანაში გაზრდა, ჩამოყალიბება და რაღაც ხანს არსებობა. პირადად ჩემი ცხოვრების ნახევარზე მეტი იმ დროს გავიდა. ვიღაცებმა, ძალიან ბევრმა, ვერც ნახეს სხვა ვერაფერი, ისე წავიდნენ ამ ქვეყნიდან.

1970-იანი წლების ბოლოსკენ კიდევ ორი მნიშვნელოვანი მოვლენა მოხდა. ორს ვამბობ, მაგრამ მათგან საზოგადოებას მაინც ერთი ახსოვს. ეს არის 1978 წლის 14 აპრილი, ე.წ. „ენის დღე“, როდესაც 1956 წლის შემდეგ პირველად და, საერთოდ, ალბათ, 1922 წლიდან პირველად, აი ასე, ანტისამთავრობო მოწოდებებით, ქუჩაში დიდძალი ხალხი გამოვიდა. ეს იყო, უპირატესად, სტუდენტობა - ამას თაობდა თბილისის უნივერსიტეტის მოსწავლე-ახალგაზრდობა, თუმცა, ბევრი სხვაც იყო, სავსებით ასაკოვანიც და, სხვათაშორის, არ შეიძლება დავივიწყოთ არავითარ შემთხვევაში - უნივერსიტეტის სტუდენტებს რექტორატის წარმომადგენლებიც წამოყვინენ. ისინი ამ ამბით დიდად მოხარულნი არ იყვნენ, მაგრამ მაინც საკუთარ მოვალეობად ჩათვალეს ყოფილიყვნენ იქ, სადაც მათი შეგირდები იყვნენ და, მე ვფიქრობ, ეს იმის ერთ-ერთი მაჩვენებელია, რომ მაინც, გარკვეული პასუხისმგებლობის გრძნობის და სინდისის მქონე ადამიანები მთლად არ გამოლეულიყვნენ ჩვენს ქვეყანაში, მაშინაც კი. გახსოვთ, ეს რაც იყო - მიიღეს საბჭოთა კავშირის ახალი კონსტიტუცია და უნდა მიეღოთ (ახალი კონსტიტუცია) ყველა რესპუბლიკაშიც და ამ კონსტიტუციაში, მის ახალ რედაქციაში გაქრა მუხლი საქართველოში ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის, სტატუსის შესახებ და დარჩა მარტო რუსული. დღეს ბევრ სხვადასხვა რამეს ყვებიან - იმასაც კი ამბობენ, რომ ეს პირდაპირ ედუარდ შევარდნაძის სურვილი იყო, რომ ამის სხვანაირად განხილვა მომხდარიყო, მაგრამ ზუსტად არ ვიცი. მე როგორც და რაც მახსოვს, მთლად ამას არ ჰგავს.

დავიწყოთ იმით, რომ თავისუფლად იმსჯელებს ამ მუხლზე და ნამდვილად ბევრგან იმსჯელებს და დაიწერა დაწესებულებების კრებების შესაბამისი ოქმები, რომლებიც შემდეგ, ალბათ, მინისტრთა საბჭოში იგზავნებოდა. მაგრამ დიდ

დაწესებულებებში, იმავე სასწავლებლებში, ასე არ მომხდარა. იქ მიდიოდნენ შესაბამისი უწყებების წარმომადგენლები და მკაცრად იწერებოდა ის, რაც საჭირო იყო - უბრალოდ, არ ალაპარაკებდნენ არავის; ვიღაც საწინააღმდეგო აზრის გამოთქმას ცდილობდა, მაგრამ არავის ხმა არ ამოაღებინეს. შედარებით მცირე ზომის უწყებებში, მაგალითად, კვლევით ინსტიტუტებში, ეს, ასე თუ ისე, გამოვიდა. თვითონ ამხანაგი ედუარდი უნივერსიტეტში მივიდა და იქ საშინლად იჩხუბა. თუ რაღაც უნდოდა, საკმარისად ხერხიანი ადამიანი იყო და არ შეეშლებოდა, რაღაც ისეთ მინიშნებას გააკეთებდა, რომ მიხვედრილი მიმხვდარიყო. ეს არ ყოფილა, ნამდვილად ვიცი იმათგან, ვინც ამას უშუალოდ დაესწრო. ისიც კი მოხდა, რომ თვალსაჩინოდ აქტიური სტუდენტები თბილისიდან გაამძევეს - აიძულეს წასულიყვნენ ნათესავებთან, ნაცნობებთან; ქალაქიდან გაიყვანეს. მაგრამ ამ მოძრაობის შეკავება ვერ მოხერხდა. არ ვიცი, რამდენი ათასი კაცი გამოვიდა - მაშინ არავინ დაითვალა და დღეს ცოტა რთულია ამის თქმა, მაგრამ, ასე მგონია, ათეულ ათასობით ადამიანი აღმოჩნდა რუსთაველის გამზირზე. ამას, რა თქმა უნდა, ძალიან დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს იმის მანიშნებელი იყო, რომ შიში, რომელიც მოდიოდა ჯერ სტალინის დროიდან და შემდეგ კიდევ ახალი ბიძგი მიეცა მას 1956 წლის 9 მარტის დახვრეტით, აღარ ჰქონდა ახალ თაობას. ჩვენთვის ეს იმის ნიშანი იყო, რომ რაღაც ახალი ენერჯია მოდის, მაგრამ ეს, რასაკვირველია, სხვებმაც გაიგეს - იმათ, ვისაც ამისი ეშინოდათ და მერე ძალიან საინტერესო ხერხი იხმარეს.

სტუდენტებს არ უნდოდათ, რომ ამ ერთი გამოსვლით დამთავრებულიყო მათი ასეთი სამოქალაქო მოღვაწეობა და ასეთი გზა ნახეს - მონაწილეობდნენ ძეგლთა დაცვაში და, მართლაც, პირველ ზაფხულს შედგა რაზმები, რომლებიც სხვადასხვა ადგილზე წავიდა და ამას „უჯარმის მოძრაობა“ დაერქვა, რადგან ყველაზე დიდი ჯგუფი უჯარმაში იყო; იქ მონაწილეობდნენ გათხრებში და რა საინტერესო რამ გააკეთა ხელისუფლებამ - მათ გამოიყენეს რესტავრატორებში და, ალბათ, არქეოლოგებშიც უარყოფითი დამოკიდებულება მათ სამუშაოებში მოყვარულთა მონაწილეობის მიმართ, რომელიც ნამდვილად არსებობდა (ამ თემაზე დავლაპარაკებოვარ მათ და იმიტომ ვიცი). მაშინაც და ახლაც ძალიან მიკვირს, რატომ იყო ეს ასე, როცა მთელ აღმოსავლეთ ევროპაშიც და რუსეთშიც ამგვარმა საზოგადოებრივმა ჯგუფებმა ძალიან კარგად იმუშავა და აქ რა მოხდა, არ ვიცი. ნამდვილად გათვალეს, რომ ეს ასე იქნება; მაინცდამაინც მითითებები არ მიუციათ და თვით პროფესიონალებმა არ მოინდომეს ამ ჯგუფების კარგად გაძლოლა - თითქოს განზრახო, გაკეთდა ისე, რომ იშვიათად აკითხავდნენ, იშვიათად ჩადიოდნენ. არ ვიცი, ეს მართლა გათვლილი და ვიღაცის მიერ წინასწარ დაგეგმილი იყო თუ შინაგანი უნდობელი დამოკიდებულება ამგვარი მოვლენისადმი, მაგრამ ფაქტი ფაქტად დარჩა,

რომ უფროსების, ხელმძღვანელობის მონაწილეობა აღმოჩნდა სუსტი და ეს სამუშაოები, თითქმის ყველგან, უხარისხოდ შესრულდა ან სანახევროდ ჩავარდა. როცა ანთებული ადამიანები სადღაც მიდიან და მათ ეტყვიან - "შვილებო, ეს რა ჩაიდინეთ, გააფუჭეთ გაკეთების მაგივრად" - ამ დამოკიდებულებას გულაცრუება შეეძლო გამოეწვია და გამოიწვია კიდევ. შემდეგ წელსაც იყო წასვლის მცდელობა და მერე ეს ყველაფერი ჩაკვდა - ისევ მოახერხეს ამ აზვირთებული ენერჯის გაფანტვა, მაგრამ მისი არსებობა და მისი სიცხოვლე დადასტურდა.

ბოლომდე მართალი რომ ვიყო, უნდა ვთქვა, რომ მე მაშინაც მეგონა და დღესაც მეგონა, საბჭოთა კანონმდებლობაში, რომელიც ფარატინა ქალაქი იყო და არაფერი კავშირი არ ჰქონდა სინამდვილესთან, ჩანაწერი არ ღირდა ახალი თაობის იმ საუკეთესო ან ყველაზე ქმედით ნაწილად, რაც აუცილებლად მოხდებოდა, რომ არ გადაეწყვიტა საბჭოთა ხელმძღვანელობას - მათ არ სჭირდებოდათ ზედმეტი უსიამოვნება. არ ვიცი ეს ვინ იფიქრა - ალბათ, უფრო შევარდნაძემ და მისმა მოსკოველმა უფროსებმაც ჩათვალეს, რომ ეს ჩანაწერი, ჯანდაბას, ჰქონდეთ, სხვაზე არაფერზე გამოიდონ თავი; მაგრამ ხომ არსებობდა ამის ალბათობა, ვთქვათ, 25% და 75% - არა და რა მოხდებოდა მაშინ, ჩვენ ძალიან კარგად ვიცით! იმ წუთში არ ვიცოდით, მაგრამ როგორც კი ეს ჩათავდა, მაშინვე გაირკვა - მთელი ზედა ქუჩები, მთაწმინდაზე, სავსე იყო იმ ნაწილებით, რომლებმაც უკვე 1989 წლის 9 აპრილს აიკლეს სწორედ ის რუსთაველის გამზირი. მე ვფიქრობ, რომ ეს მაინც არ იყო კარგად მოფიქრებული და (როგორც ყველაფერი სტიქიური) გონივრული, თუმცა, აქ იყო შემართებაც, იყო დიდი გულწრფელობაც, იყო იდეისადმი ერთგულებაც - ძალიან მნიშვნელოვანი და ძვირფასი თვისებები, რომელთა დაკარგვაც, რასაკვირველია, არ შეიძლება. როცა იცი, რა შედეგები მოგვითანა 1924 წლის სრულიად ჰეროიკულმა აჯანყებამ, რომელმაც, არ ვიცი, რამდენი ათწლეულით უკან გადააგდო ქართული საზოგადოება, იმიტომ, რომ, ბოლშევიკებმა ეს საბაზად დაიდეს და მართლაც გაჟლიტეს, ვინც კი მათთვის შეიძლებოდა მართლა სახიფათო ყოფილიყო თავისი მეტისმეტი ქმედითუნარიანობით - ქალაქად და სოფლად, ყველგან! კიდევ ერთხელ ამის, თუნდაც ალბათობად, დაშვება - მე ვფიქრობ, მაინც არ იყო სწორი, დღესაც ასე ვფიქრობ. თუმცა, კიდევ ვამბობ, რომ ამ მოვლენას ახლდა ისეთი მშვენიერებაც, რომლის დავიწყებაც, რასაკვირველია, არ შეიძლება!

და კიდევ ერთი, პირადად ჩემთვის ძალზე მნიშვნელოვანი რამ - მაშინ ქუჩაში ჯერ კიდევ არ იყო მასა! არ მინდა ვთქვა ულამაზო სიტყვა ბრბო, მაგრამ მასა არ იყო. ეს გახლდათ ცნობიერი, თავისი გადაწყვეტილებით, თავისი შინაგანი გულისსიტყვით მოქმედ ადამიანთა ერთობა. ალბათ 100% - არა; მე მახსოვს იქ შემთხვევითი ადამიანებიც, მაგრამ ისინი იყვნენ შერეულები ბევრ თავის ქმედებაზე პასუხისმგებელ

ადამიანს შორის. 10 წლის შემდეგ ეს უკვე აღარ იყო. ამაზე ჩემს შეხედულებას მოგახსენებთ - ჩვენი გასაჭირი, 1980-იანი წლების ბოლოს, სწორედ ის იყო, რომ ჩვენ, უკვე საბოლოოდ, გადავიქცეთ მასად. და არ შემიძლია არ ვთქვა, რომ საქართველოს ისტორიისთვის ეს უმაგალითოა! საქართველოს ისტორიამ მასა, ბრბო, როგორც ისტორიის მოქმედი პირი, მე მგონი, საერთოდ არ იცის - ყოველ შემთხვევაში, არანაირ წყაროში, არანაირ ფაქტში, არსად ჩანს. XVII საუკუნეში კათოლიკე ბერებს, რომლებსაც აქ თავისი მისია ჰქონდათ, ვიღაც ამბოხებული ადამიანები მიუვარდნენ და ბატონიშვილებმა ქარქაშიანი ხმლებით გარეკეს. რამდენი ადამიანი შეიძლება იყოს, რომელსაც დაახლოებით 10 მეფისწული აი ასე, ხმლის ამოუღებლად უკუაქცევს? დაახლოებით - 100, მაქსიმუმ 150 კაცი, მაგრამ არა უმეტესი - ვფიქრობ, რომ კიდევ ნაკლები. ეს არის ერთადერთი ასეთი შემთხვევა. ჩვენმა ისტორიამ არ იცის, როგორც დასავლეთის, რუსეთის ისტორიაშია მიღებული - მიუვარდებოდა ათასობით ადამიანი, ვთქვათ, მეფის სასახლეს ან ქალაქის საბჭოს და რაღაცას ითხოვდა, არბევდა იქაურობას. გვექონდა ჩვენ ასეთი გამოსვლა XIX საუკუნეში, მაგრამ ეს უფრო გაფიცვა იყო, ვიდრე ასეთი ამბოხი. და 1980-იან წლებში, მოსკოველმა „მეუფეებმა“ მოახერხეს, რომ ისეთ ზომამდე დაშალეს, ისე დაუკარგეს სტრუქტურა ჩვენს საზოგადოებას, რომ აღმოჩნდა, რომ ჩვენ ვართ მასა, რომელიც შეიძლება, თავის თავკაცებიანად, იოლად მართო რამდენიმე ათეული პროვოკატორის ხელით და ეს შესანიშნავად კეთდებოდა და, სამწუხაროდ, ვფიქრობ, დღესაც საკმაოდ მარჯვედ კეთდება.

მეორე მოვლენა, რომელსაც საზოგადოებრივი გამოხმაურება ნაკლები ჰქონდა, აგრეთვე გამოსვლა იყო - სულ მთლად კოლორიტული. ეს იყო 1 წლის შემდეგ, 1979 წლის მაისში, როცა ისევ ამხანაგმა შევარდნაძემ, აფხაზების გულის მოსაგებად, გადაწყვიტა თბილისის მუზეუმებიდან ბედიის ბარძიმი და ბიჭვინტის მოზაიკა სოხუმში გადაეტანა. ბევრნაირად შეიძლება წარმოიდგინო სამუზეუმო პოლიტიკა და ბევრნაირად შეიძლება გადაანაწილო სამუზეუმო ქონება ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეებზე; მაგრამ, თავი და თავი ის იყო, რომ ეს წმინდა პოლიტიკური აქტი გახლდათ, რომელიც, რასაკვირველია, იმის ნიშანი იქნებოდა აფხაზთათვის, რომ ეს ქართველების კი არა, მათია. საერთოდ, განყოფა სრულიად აბსურდულია - მაგრამ ეს სხვა საკითხია. აფხაზი უკვე რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში ქართული სამყაროს, ქართული საზოგადოების ნაწილი იყო (ჩერქეზულ ენაზე მოლაპარაკე აფხაზს ვგულისხმობ) და მისი გამოყოფა იყო კოლონიური პოლიტიკის შედეგი და მეტი არაფერი; მაგრამ აქ უკვე იმის საშიშროება იქმნებოდა, რომ სამომავლოდ შეიძლებოდა, ღმერთმა იცის, კიდევ რა მომხდარიყო - მერე კიდევ რაღაცა ვინმეს მოუწოდებოდა, მერე კიდევ და ამას ბოლო უკვე აღარ ექნებოდა! ამან გამოიწვია ძალიან დიდი აღშფოთება და სამი დაწესებულების - სიმონ ჯანაშიას სახელობის მუზეუმის, ხელოვნების

სახელმწიფო მუზეუმის და ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის - თანამშრომლებმა მოაწყვეს გამოსვლა. ეს ასე მოხდა - რუსთაველის გამზირზე გადავიდა დაახლოებით 200 კაცი. მოზრდილ ჯგუფს მიუძღვოდა ბატონი ალექსანდრე ჯავახიშვილი, მოჰქონდათ პლაკატი, რომელზეც ეწერა - „მუზეუმის ქონება ხელშეუხებელია!“ და მივედით დღევანდელი პარლამენტის შენობასთან, სადაც მაშინ უზენაესი საბჭოს სხდომა მიმდინარეობდა. აქაც, კაცმა არ იცოდა, რა მოხდებოდა. ამ დაწესებულებების ხელმძღვანელობამ, საერთო, უთქმელი შეთანხმებით, გამოსვლაში მონაწილეობა არ მიიღო, მაგრამ თანამშრომლების შემდგომი საფეხური მონაწილეობდა - ბატონი ალექსანდრე (ბატონი ლალი, როგორც მას ეძახდნენ) გახლდათ დირექტორის მოადგილე. ამას მოჰყვა ის, რომ ჯერ რამდენიმე ადამიანი შეიყვანეს შიგ - მათ იქ ერთი ამბავი ატეხეს; შემდეგ ამხანაგი შევარდნაძე მოვიდა მუზეუმში და ბატონმა ლალამ ცრუპენტელა და კიდევ ათასი ცუდი რამ ეძახა. ყოველ შემთხვევაში, ეს ნივთები თბილისში დარჩა. ესეც იმის ნიშანი იყო, რომ რაღაც შეიძლება გამოვიდეს.

ჩვენ ყველას კარგად გვესმოდა, რომ ეს რაღაც მაინცდამაინც დიდი და ფართო საზღვრების მქონე არ არის, რადგან, პარალელურად, კვლავაც ისე იყო ყველაფერი, რაც მანამდე - სულ ცდილობდნენ შეევიწროვებინათ ქართული ენა და, საერთოდ, ეროვნული ენები. მაგალითად, უკვე სავალდებულო გახდა არა მხოლოდ საკანდიდატო, არამედ სადოქტორო დისერტაციების რუსულად წარდგენა მოსკოვში - სრული ტექსტის და არა განვრცობილი მოკლე შინაარსის, რამაც ის გამოიწვია, რომ ძალიან ბევრი ადამიანი ორ ენაზე ვეღარ წერდა. ჩვენს ინსტიტუტში საკანდიდატოებს, თითქმის ყველა (იმ ადამიანების გარდა, რომლებსაც დაუგვიანდათ დაცვა და კიდევ ერთი წლის დაკარგვა თარგმნისთვის აღარ შეეძლოთ) ვწერდით ქართულად და მერე ვთარგმნიდით; მაგრამ უზარმაზარი, 400 გვერდიანი სადოქტორო დისერტაციების სხვა ენაზე დაწერა, ძალიან ძნელი იყო. მე თვითონ 1990 წელს დავიცავი - მაშინ, როცა, საბჭოთა კავშირის უკვე დაწყებულ რღვევასთან დაკავშირებით, ეს წესი გადავარდა; მაგრამ ის რომ კვლავ ძალაში ყოფილიყო - ვერაფრით ვერ დავიცავდი, ვერანაირი ძალა ვერ მეყოფოდა, რომ ეს ვრცელი ნაშრომი კიდევ გადამერუსულებინა. და ეს ხომ იმას ნიშნავდა, რომ, განსაკუთრებით საბუნებისმეტყველო დარგებში, საკვალიფიკაციო ნაშრომები ქართულად საერთოდ აღარ დაიწერებოდა. და ვინც ეს მოიფიქრა, იმან ძალიან კარგად იცოდა, რომ ენა, რომელზეც არ წერენ, განწირულია იმისთვის, რომ ხვალ ამ ენაზე მეცნიერებაზე უკვე აღარ ილაპარაკებენ და ზეგ, უკვე სწავლებასაც შეწყვეტენ. მითუმეტეს, იმის მცდელობაც იყო, რომ ეროვნულ ენებზე სწავლებაც მაქსიმალურად შეზღუდულიყო. თბილისის უნივერსიტეტში ჩამოსული იყო ამხანაგი ლიგაჩოვი და პირდაპირ დააყენა საკითხი - "რად გინდათ ამდენი ქართული

განყოფილება?!" შეიძლება ეს ვთქვი კიდეც, ლეგენდებთან დაკავშირებით, რომლებიც საბჭოთა ისტორიაზე იქმნება, მაგრამ ასე იყო - რომ არა ორი პროფესორის თავგამოდება, რით დამთავრდებოდა ეს, კაცმა არ იცის! მამაჩემი, რომელიც მოსკოვში სრულიად სხვა საქმეზე იყო, შემთხვევით, აღმოჩნდა თათბირზე, სადაც ითქვა, რომ უნდა არსებობდეს ერთი, ცენტრალური, მოსკოვური მეცნიერება და დანარჩენი მას უნდა ემსახურებოდეს. და, სხვათაშორის, იქ მცხოვრებმა ქართველებმა, სომხებმა და ა.შ., ყველამ კვერი დაუკრა. მამაჩემმა ძალიან მკვეთრი სიტყვა თქვა, პირდაპირ, პოლიტიკური ხასიათის - "რას ფიქრობთ?! როგორი სახე ექნება იმ სახელმწიფოს, რომელიც დაადასტურებს, რომ არაფრად აგდებს მოკავშირე რესპუბლიკების ხალხებს და, საერთოდ, როგორ ფიქრობთ ამის გაკეთებას?!"

ეს იყო მოსინჯვები. მათ ესმოდათ, რომ იმდენი ძალა, რამდენიც ამხანაგ სტალინს ჰქონდა, არ აქვთ, მაგრამ სულ ცდილობდნენ ენახათ - აქ გაგვივა? ასეთი რამ - როგორცაა დისერტაციების ენა, როგორცაა სულ უფრო და უფრო ფართოდ დანერგვა დოკუმენტებისა, რომლებიც აუცილებლად რუსულად უნდა ყოფილიყო შევსებული და მსგავსი - სულ უფრო მეტი და მეტი ხდებოდა იმ წლების განმავლობაში. აი ასე, უჩუმრად თავის საქმეს მაინც აკეთებდნენ. ეს სულ უნდა გვახსოვდეს, რადგან ეს გაუთავებელი, გაუგებარი მითოლოგია როდემდე უნდა იქმნებოდეს?!

1970-იანი წლები ეს არის მნიშვნელოვანი ქართული ფილმების გამოშვების დრო, თუმცა თაობა 1960-იანი წლებისაა, მაინც - ძმები შენგელაიები, ოთარ იოსელიანი, მერაბ კოკოჩაშვილი და სხვანი და სხვანი 1960-იან წლებში გამოვიდნენ საასპარეზოდ და ეს ასე გაგრძელდა მერეც, რადგან საინტერესო, მნიშვნელოვანი მხატვრები, რომლებიც დაწინაურდნენ 1970-იანი წლების ბოლოს, დღეს "ოთხმოციანელებად" იწოდებიან. თუმცა, ნამდვილად მახსოვს ის გამოფენებიც და ყველაფერიც; და უფრო ადრე იყო - მაგრამ ასე გამყარდა წარმოდგენები ჩვენს საზოგადოებრივ ცნობიერებაში. დაიწერა მნიშვნელოვანი ნაწარმოებები თუ პროზაში თუ პოეზიაში, ვახსენე კიდეც ავტორები და სხვებიც იყო - თუმცა, ვიმეორებ, ეს ყველაფერი დაიწყო 1960-იან წლებში. 1960-იანი წლების ბოლოს ანა კალანდაძის ცილკი გამოქვეყნდა „ცისკარში“. ვკითხულობ და ვფიქრობ, "ღმერთო, ამას რას ვხედავ?!" აშკარად ლაპარაკია ღმერთზე, რელიგიური ლირიკა - ქრისტეს სახელს არ ამბობს, მაგრამ ვისაც ოდნავი განათლება და ორი წიგნი ჰქონდა წაკითხული, ყველა ხვდებოდა, რაზეც არის საუბარი. უფრო ადრე გურამ რჩეულიშვილმა დაიწყო ეს და გაივსო მთელი ქართული მწერლობა ძველი არისტოკრატიული გვარების მატარებელი პერსონაჟებით, რაც მანამდე სრულიად წარმოუდგენელი იყო, რასაკვირველია; ან, თუ გამოაჩენდნენ, იმისთანა გვარს არქმევდნენ, რომელიც აღარავის ახსოვდა - ვინც

ცოცხალი იყო, იმას ვინ გაბედავდა! უცებ ეს ხდება მოდური. როგორც ყოველგვარი მოდა, ამასაც ბევრი სიყალბე შეერია, მაგრამ იყო ნამდვილად წრფელად დაწერილი ნაწარმოებებიც.

სახვით ხელოვნებაშიც რაღაც უფრო თავისუფლად შემოვიდა 1960-იანი წლების ბოლოს. ბ-ნი თემო გოცაძე ვახსენე; ასევე ბ-ნი თემო ჯაფარიძის მოსიურრეალისტურ-მოაბსტრაქციონისტო ადრეული ნამუშევრების გამოფენა გაკეთდა - მართალია, ე.წ. უცხოეთთან კულტურული ურთიერთობის საზოგადოებაში, ანუ, არა დიდ დარბაზში, მაგრამ, მაინც, საზოგადოებისთვის სავსებით მისაწვდომი გამოფენა გახლდათ.

ამ მხრივ, 1970-იანი წლები უფრო რთულია, რადგან იქ ბევრი სხვადასხვა ნაკადია და ვერ იტყვი, წამძლოლი რომელია. 1960-იანი წლების დასაწყისში გამოჩნდა ინტენსიური ფერწერის მიმდევართა ჯგუფი. მისი წევრები რაოდენობრივად ბევრნი არ იყვნენ, მაგრამ შემოქმედებითი პროცესების წამყვანებად მოგვევლინენ. შეიძლება, ეს ვილაცისთვის ჩანდა და ვილაცისთვის - არა, მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ხელოვნებით დაინტერესებულ ადამიანთა წრეებისთვის ასე იყო. თუმცა, იყვნენ სხვებიც.

მე მგონი, არ მიხსენებია ძალიან საინტერესო ჯგუფი, რომელიც 1970-იან წლებშიც აგრძელებს მუშაობას, მისი წევრები იყვნენ მხატვრები, დიდწილად, ქალბატონები, რომლებმაც ქ-ნ ელენე ახვლედიანის გარშემო მოიყარეს თავი. მიდიოდნენ ქალაქგარეთ და იქ ერთად მუშაობდნენ - ქ-ნი ელენეც ხატავდა და ისინიც. ყველას ვერ გავიხსენებ და, მართალი გითხრათ, არც ვიცი, მაგრამ, ვიცი, მაგალითად, რუსუდან ჯავრიშვილი, ცნობილი და საინტერესო პეიზაჟისტი, რომლის გააზრებაც, მე ვფიქრობ, კიდევ წინ არის; ქ-ნი ნატალია ფალავანდიშვილი - უფრო პორტრეტისტად ცნობილი, მაგრამ პეიზაჟის საგულისხმო ხედების ავტორიც ან უფრო ჟანრული სურათების შემქმნელი - ანა შალიკაშვილი, ძალიან საინტერესო და უცნაური მხატვარი, რომელიც აგრეთვე საკმაოდ ფართო სივრცეშია მოსააზრებელი - სხვათაშორის, საბჭოურშიც და არც მხოლოდ საბჭოურში; ექსპრესიული მიდრეკილებები აქვს და უნდა ინახოს - რა არის ეს, რით საზრდოობს, შეიძლება, რაღაც ანალოგებია. თითქოს, მოსკოვურ-პეტერბურგულ მხატვრობაში რაღაც ამდაგვარი არის, მაგრამ, მთლად ასეთი - არა. ნაკვლევია, მასზე ნაშრომები არსებობს, მაგრამ უკვე დღეს ეს მაინც საკმარისი არ არის - დღეს უბრალო დახასიათებას უკვე ფართო ჭრილში განხილვა უნდა წაჰყვეს; დრო გავიდა და უკვე ბევრი რამ ჩანს, რაც მაშინ ახლოდან არ ჩანდა.

1970-იან წლებში (1960-იანი წლების ბოლოდან) ისევ გააქტიურდნენ გრაფიკოსები. გრაფიკა სულ იყო. ჩვენ უკვე რამდენჯერმე ვისაუბრეთ მასზე და იქ ყოველთვის იყვნენ საინტერესო, მნიშვნელოვანი მხატვრები, სულ იყო სხვადასხვა

ტექნიკის მოსინჯვის მცდელობები - გრავიურები ხეზე, ლინოლიუმზე. ვახსენეთ ლადო ქუთათელაძე, იყვნენ სხვებიც - ჯაფარიძეები, საქართველოში აქტიურად მოღვაწე ნიკოლაი ჩერნიშკოვი, რომელიც, შეიძლება, მთლად ქართველ მხატვრად არ ჩაითვალოს, მაგრამ ამ სივრცეში, წიგნის მხატვრობაში, წიგნის გაფორმებაში 1930-იან, 1940-იან, 1950-იან, 1960-იანი წლების დასაწყისში აქტიურად იყო ჩართული. ახალი ტალღა უკვე 1960-იანი წლების ბოლოს მოვიდა. ის დაკავშირებულია ბალტიისპირეთში მივლინებებთან. ბალტიისპირეთმა, როგორც ბევრი სხვა რამ, შეინარჩუნა გერმანელებისგან დანატოვარი გრაფიკული კულტურაც. და კიდევ გაცხოველდა ის, რაც ადრე სცადეს; ჯერ კიდევ 1920-იან წლებში - ოფორტი; სერგო ქობულაძე აკეთებს, დროდადრო, წლების განმავლობაში. შემდეგ კი მთელი ჯგუფი იყო - გიორგი წერეთელი, ლალი ზამბახიძე, ნანა ცინცაძე, გურამ ღლონტი. ისინი რამდენიმე სხვადასხვა ტექნიკას ცდიან და მართლა საინტერესო რამეებს აკეთებენ - პეიზაჟებს, ჟანრულ სურათებს, ნახევრადსიმბოლურ კომპოზიციებს, ლიტერატურულ მოტივებზე ნამუშევრებს, რომლებიც ნამდვილად გამოჩნდა, როგორც ცოცხალი, ახლის შემომტანი ნაკადი. თუმცა, როგორც ტექნიკა, ეს სიახლე არ იყო; უბრალოდ, კიდევ ერთხელ მოვიდა ბიძგი, კიდევ ერთხელ მოვიდა დაინტერესება და, სხვათაშორის, მას შემდეგ არც განელეებულა, სულ არის - მერე, მოგვიანებით იყვნენ ის გიგოშვილი, ნანა ჭურდულია და სხვები. ესენი იმიტომ გამახსენდა, რომ მე თვითონ, სხვებზე მეტად მომწონდა; უბრალოდ, ეს ორი მხატვარი ქალი ჩემთვის უფრო გამოირჩეოდა.

თანადროულად, 1970-იან წლებში ხდება ასეთი რამ, რაც ძალიან კარგად გამოაჩინა შარშან ბათუმში დაცულმა ერთმა სადოქტორო დისერტაციამ, რომელიც სწორედ 1970-იან წლებს ეძღვნება და იქ შერჩეულია მხატვრები - თამაზ ხუციშვილი, ესმა ონიანი და ბათუმელი, ძალიან საინტერესო შემოქმედი - ვახტანგ ბესელია. აბსოლუტურად განსხვავებული მხატვრები! რომ არ ვიცოდეთ, რომ ეს არის თანადროულად, ერთი თაობის მიერ შესრულებული ნამუშევრები, თავშიც არ გაივლებს კაცი, რომ ისინი შეიძლება ერთმანეთთან რამენაირად იყვნენ დაკავშირებული, იმდენად სხვადასხვა მიმართულებით მიდიან. თამაზ ხუციშვილთან არის „ტრადიციული“ (ამ სიტყვაში არავითარ კნინობით აზრს არ ვდებ), ტონალური, ჰოლანდიურ-ფრანგული ტრადიციის და, თუ ჩვენს მხატვრობას ავიღებთ, პირველ ყოვლისა, ალექსანდრე ბაჟბეუქ-მელიქოვის მხატვრობაზე დამყარებული ფერწერა. ოსტატობის თვალსაზრისით, ძალიან მაღალი დონის, დანარჩენი - უკვე სხვა ამბავია (აკი ვთქვი, რომ არაფერს შევაფასებ, იმიტომ, რომ ძალიან ბევრ მათგანს ვიცნობ და ნამდვილად ვერ ვიქნები ობიექტური ვერც დადებითისკენ და ვერც უარყოფითისკენ. ამიტომ, შეფასებებს არ ვიტყვი - უბრალოდ, მოვლენებს აღვნიშნავ).

ესმა ონიანი - მხატვარი, რომელიც, აგრეთვე, ასე თუ შეიძლება ითქვას, ექსპრესიული რეალიზმით იწყებს და მერე მისი სურათები ფერად ფანტასმაგორიებად გარდაიქმნება. ისინი ყოველთვის საგნობრივია, მაგრამ ეს საგნებიც, თითქოს, ლღვება ამ ნაირფერად სუბსტანციაში - მინდოდა მეთქვა ბურუსში, მაგრამ ეს ბურუსი არ არის, რაღაც უფრო მკვრივია. ვახტანგ ბესელია კიდევ სულ სხვანაირია - მასთანაც არის რაღაც ძალიან ექსპრესიული; აქვს სურათები, რომლებიც ამერიკულ მხატვრობას მოგაგონებთ, სრულებით უჩვეულო გრაფიკა, უცებ, რელიგიური სურათები გამოჩნდება, პორტრეტები; წინა მხატვრებისგან სრულიად განსხვავებულია.

პარალელურად, სხვა მხატვრობაც არის. მაგალითად, გრაფიკოსებში ლალი ზამბახიძე ვახსენე. ის, ამავე დროს, აკვარელისტიც არის. მერე კი ნაკლებად მუშაობდა აკვარელით, მაგრამ მაინც. ჩნდება ე.წ. ა ლა პრიმას ტექნიკით მომუშავე აკვარელისტების მთელი ჯგუფი. ბოლო დროს იყო კიდევ ჩემი უახლოესი ნათესავის, მანანა თუმანიშვილის დიდი გამოფენა. დღეს ის ცოტა სხვანაირად მუშაობს; მაშინ იყო მცდელობა ასეთი ინტენსიური ფერადოვნების ფერწერა აკვარელშიც აქდერებულიყო და მაშინაც არც თუ უინტერესო შედეგები ჰქონდა ამ მცდელობას და დღესაც ასეა.

ადრეც ვახსენე ე. წ. „თბილისური სკოლა“: თემო ჯაფარიძე თავისი შემოქმედების შუა ხანაში, ახალგაზრდებიდან - ჩემი თაობის თემო მაჭავარიანი, ჩვენზე ცოტა უფროსი - ლევ ბაიახჩევი, ალბერტ დილბარიანი, რომლებიც, ყველანი, უყურებენ, როგორც ჩანს, ფიროსმანს, თუმცა, შედეგი გამოდის სრულებით განსხვავებული. როგორც წესი, ეს სიმუქისკენ მიდრეკილი ტონალური მხატვრობაა, ქალაქური მოტივებია. დილბარიანთან ეს არის ისტორიული ჟანრი, ასე თუ შეიძლება ითქვას, ოღონდ ეს თანამედროვე კი არა, ძველი ყოფაა, მკვლევარისთვის არაჩვეულებრივად საინტერესო იმით, რომ ძალიან კარგად ჩანს - ერთი და იგივე ხერხით (გინდა, ჭარბად მონაცრისფროები, მომწვანოები, მოყავისფროები, საკმაო რაოდენობით შავს ხმარობ, მუქ წითლებს) გამოდის აბსოლუტურად განსხვავებული მხატვრული სამყაროები, თანაც პირდაპირი გადაძახილები არის ფიროსმანთან. ამ ორი, ეროვნებით სომეხი, თბილისელი მხატვრის სურათები იმდენად სხვანაირია, იმდენად სხვანაირი მსოფლგანცდა თუ სხვანაირი მსოფლჭვრეტაა იქ, რომ ძალიან კარგად ვხედავთ ჩვენს დღევანდელობაში როგორ შეიძლება ერთ მოვლენაში თანაარსებობდეს, ფაქტიურად, ორი ეროვნული კულტურა. ჩვენს XIX საუკუნის თბილისურ პორტრეტშიც არის ასე - ერთი თვალის შევლებით, თითქოს, ერთი და იგივეა და როცა კარგად დააკვირდები, ისე მკაფიოდ გაყოფილი ნახატია, რომ მეტი არ შეიძლება! თუმცა, მინდა შეგახსენოთ, რომ ამ სომხურ ნაკადში შეიძლება აღმოჩნდეს (არ ვიცით ასეთი, მაგრამ) ქართულგვარიანი კაცი და ქართულ ნაკადში აღმოჩნდეს - სომხურგვარიანი, უბრალოდ, ქართულ კულტურაზე გადმოსული, ქართული

კულტურის წიაღში მოხვედრილი ხელოვანი, რომელიც თავისი მხატვრული ხედვით უკვე ამ კულტურას ეკუთვნის და არა იმას. ოღონდ, ნუ გაიგებთ ამას, როგორც ეროვნულ აგრესიას. ეს, უბრალოდ, ასე ხდება, როგორც არსებობენ, მაგალითად, პოლონური, ფრანგული წარმომავლობის რუსი მხატვრები - ისინი რუსი მხატვრები არიან, მაგრამ წარმომავლობით ფრანგები! ასე ხდება, ისევე, როგორც არის ბრიტანელი მსახიობი პიტერ უსტინოვი - ლამისაა, მგონი, რუსეთიდან ჩავიდა, მაგრამ რუსი მსახიობია ის?! ხომ სასაცილოა, ამაზე ვინმემ ილაპარაკოს?! გარეგნობითაც აღარ ჰგავს რუსს, იმდენად შეეზარდა ბრიტანულ გარემოს. მაგალითად, მიხეილ ჩეხოვი სულ რუსად დარჩა ბოლომდე - სახეზეც ეტყობა, მიხვრა-მოხვრაზეც; უსტინოვი არ დარჩა! ზოგი ისეა, ზოგი - ასე! ეს მოვლენებია, რომელთაც დაკვირვება უნდა და ასეთ ამბებზე ძალიან მშვიდად, ყოველგვარი ისტერიის, ურაპატრიოტიზმის თუ ვაი-ვიშის გარეშე უნდა ვილაპარაკოთ და ვიფიქროთ.

თანადროულად არის ბევრი სხვა, მაგალითად, ვლადიმერ კანდელაკი - აგრეთვე ასეთი ნახევრად სტილიზატორული, ნახევრად სიურრეალისტი მხატვარი, მაღალპროფესიული; რაღაც შემთხვევებში - ყველასთვის მისაღები, რაღაც შემთხვევებში - ბევრისთვის საკამათო. სულ გრძელდება გარკვეული ტენდენცია, გავაცოცხლოთ შუა საუკუნეების მოტივები - ესეც 1960-იან წლებში დაიწყო. თუ არ ვცდები, აქ პირველი იყო ირაკლი ყიფშიძე; სამწუხაროდ, მერე ის დიდად ნაყოფიერი მხატვარი არ გამოდგა, რატომღაც იშვიათად გამოაჩენს ხოლმე თავის ნამუშევარს. მას ჰქონდა მრავალკარედი შუმანიკის წამების, ცხოვრებაზე - სვანური ხატწერის ყაიდაზე გაკეთებული. მერე მალაზონია მუშაობდა; მასთან - უფრო ქართული რელიეფების პროპორციები გამოჩნდა გრაფიკაში და მერე ისე მოეწონათ IX-X საუკუნეების ქართული დიდთავა და დიდხელეა რელიეფები, რომ ამანაც კიტჩური სახე მიიღო - არ მავიწყდება, ბაკურიანის სასტუმროში, ფოიეში იყო ლითონიდან გამოჭრილი აშოტ კურაპალატი, რომელსაც ხელში ოპიზის ტაძარი ეჭირა და თხილამურებზე იყო შეყენებული. ეს ძალიან სასაცილო იყო! ეს, ალბათ, საუკეთესო სურვილებით იყო შექმნილი, მაგრამ, ცოტა მაინც ხომ უნდა იფიქრო, რას აკეთებ?! მაგრამ ზოგჯერ ძალიანაც საინტერესო და კარგი გამოდიოდა - ისევე გრაფიკის მიმართულებით; ეს არ იყო მთლად სტილიზაცია, მაგრამ, სხვადასხვა თვალსაზრისით, სულ რაღაც შუასაუკუნეობრივს კი გაგონებდა. მაგალითად, ლორეტა შენგელია-აბაშიძის სხვადასხვა ზომის ნამუშევრებში - ზოგჯერ პირდაპირ ჩნდება გოთურ ქანდაკებასთან ასოციაცია; რაღა თქმა უნდა, არ არის ეს გოთური ქანდაკება, მაგრამ, გინდა ის გაიხსენო, მას შეადარო, თუნდაც იმისთვის, დარწმუნდე, რომ ეს რაღაც სხვაა. ესეც ცალკე მოვლენაა, თითქოს, რაღაც თვალსაზრისით, სერგო ქობულაძის ხაზს აგრძელებს, მაგრამ, რაღაც ნაკადად არ იქმნება.

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ, პარალელურად, აქტიურად მუშაობენ უფროსი თაობის მხატვრები. 1973 წელს გარდაიცვალა ქეთო მაღალაშვილი და ბოლო დრომდე ხატავდა - საავადმყოფოში რომ წაიყვანეს, მოლბერტზე მშვენიერი ნატურმორტი დარჩა. ბოლო დროს გააკეთა რამდენიმე მართლა ძალიან ლამაზი ნატურმორტი და ძალიან საინტერესო პატარა ზომის პეიზაჟი - ამდენი პორტრეტის მერე. ელენე ახვლედიანი ბოლო დღემდე ხატავდა; როგორც ცნობილია, გარდაიცვალა გამოფენის გახსნაზე - სიტყვა წარმოსთქვა და ცუდად გახდა. ლადო გუდიაშვილიც ბოლომდე მუშაობდა.

კიდევ ერთი და ამით მინდა დავასრულო იმის ნიშნად - რა შეიძლება მოხდეს. ჩემთვის, მაგალითად, დღესაც, 1970-იანი წლების მოვლენაა გურამ ქუთათელაძის მხატვრობა. ის გაკვრით ვახსენე, მაგრამ საგანგებოდ კიდევ მინდა ვთქვა, იმის გამო, რომ მისი ნამუშევრები თითო-ოროლა ჩნდებოდა და მუზეუმშიც, სრულებით ნაირგვაროვან ნახატებს შორის, მხოლოდ ერთი ეკიდა - როგორღაც, ვერ იქნა აღქმული. ზოგიერთი სხვა მხატვრის შემთხვევაში პირიქით მოხდა - მაგალითად, გურამ გელოვანის ნამუშევრებმაც ხმამაღლა გაიჟღერა 1960-იანი წლების ბოლოს. მისი სურათი, „ოჯახი დუშეთიდან“, ყველა წრეში, სადაც ვინმე ხელოვნებაზე ლაპარაკობდა, ძალიან ვრცელი საუბრების საგანი იყო, მაგრამ 1970-იან წლებში ის, რატომღაც, აღარ ჩანს. არც კი ვიცი, რას აკეთებდა - სადღაც გაუჩინარდა. ნამდვილად მუშაობდა, მაგრამ აღარ ჩანდა. იმედია, ოდესმე გამოიფინება მისი გვიანი ხანის ნამუშევრები და ვნახავთ, ასეთი რა მოხდა. ასევე სხვა მხატვრებშიც - ჟანგო მეძმარიაშვილი ვახსენე, 1950-იანი წლების ბოლოს - ისიც გაჟღერდა და სადღაც გაუჩინარდა; მხოლოს თავისთვის, სახლში ხატავდა (არ ვიცი, ეს რასთან იყო დაკავშირებული).

გურამ ქუთათელაძის ერთი-ორი ნამუშევარი გამოჩნდა 1950-იანი წლების ბოლოს და მორჩა. სახელი სულ ჰქონდა, მაგრამ მე, ასეთ კრიტიკულ ადამიანს, ვერ გამეგო - ერთი შემოდგომის პეიზაჟი კიდეა და რა არის ეს ამისთანა?! ბ-ნი გურამი ძალიან ადრე გარდაიცვალა და ცოტა ხანში მისი დიდი გამოფენა გაიმართა. დღემდე მახსოვს, რომ შევედი და, ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე, სირცხვილით დავიწვი იმის გამო, რომ საერთოდ თავში გავივლე - რატომ აქვს ამ კაცს ეს დიდი სახელი. ამ სურათების ნახევარი მაინც დაუმთავრებელი იყო (ბევრი იყო სხვაც, უფრო ადრეულებიც), მაგრამ, ამ დაუმთავრებლობის გამო, შეიძლება ზოგიერთი საკამათო იყოს - გეტყვიან, "რა იცი, რომ დამთავრებულიყო რა გამოვიდოდა"-ო. ნახევარი მაინც იმისა, რაც დაგვრჩა, არის არაჩვეულებრივი სილამაზის და სხვანაირი მნიშვნელობის მხატვრობა. ვითომ სეზანის კვალში მიდის - სასაცილოა ამას სეზანიზმი დაარქვა! ის, რომ ადამიანი თბილ და ცივ ფერებს ახამებს ერთმანეთს, არა მგონია, ეს სეზანის

აღმოჩენად ჩაითვალოს. ბუნებრივია, ითვალისწინებს სეზანის ტექნიკას, მაგრამ სულ სხვა რამეს აკეთებს. მარტო ქართლის პეიზაჟები - სადღაც, დუშეთისკენ დახატული; იქ ხომ სხვანაირი გორებია, მე ყოველთვის ჩაძინებულ დინოზავრებს თუ დრაკონებს მაგონებს - თითქოს იქ, ქართლის ველის კიდეზე გაწოლილან. ეს რაღაც - თან არქაული ძალა, თან ფერადოვანი სილამაზე - ბ-ნი გურამის პეიზაჟებში არაჩვეულებრივი ფერწერული მეტაფორებით არის აქლერებული. საოცარია მისი სურათები ფიროსმანის სახით (სხვათაშორის, არა მის ფოტოზე, არამედ პიკასოს მიერ დახატულ ფიროსმანზე მინიშნებით, რომელიც დონ კიხოტსაც ჰგავს), დონ კიხოტი, ქალაქის გვიანი პეიზაჟები, ყვავილები, ნატურმორტები, ერთმანეთზე ლამაზი, რაღაცნაირი იდუმალი. ამას ანალიზი უნდა. სოფიო იოსელიანის ძალიან კარგი ნაშრომი გაკეთდა, მაგრამ, ჯერ ერთი, მთლიანად არ არის გამოქვეყნებული, მხოლოდ ნაწყვეტები და მეორეც, რა თქმა უნდა, კიდევ დასჭირდება კვლევა. სოფიკოს ნაშრომი 20 წლის წინანდელია, დღევანდელი ხედვით, როცა უკან იყურები, ბევრი რამ სხვანაირად ჩანს. ესეც სხვანაირად გამოჩნდება, თავისი სხვანაირად გადანაწილებული შუქ-ჩრდილებით. და უცებ აღმოვაჩინეთ, რომ გვყავდა ასეთი არაჩვეულებრივი ფერმწერი - ისინიც კი, ვინც აქებდა, ბოლომდე ვერ ხედავდა, რადგან ყველა გაოგნებული იყო. ასე შეიძლება გახდეს წასული ხელოვანის ნამუშევრები იმდღევანდელთა შორის ყველაზე იმდღევანდელი, შეიძლება გახდეს აწმყოსა და, შეიძლება, მომავლის მოვლენაც კი.

დაბოლოს, სწორედ 1970-იანი წლების ბოლოს, ჯერ კანტი-კუნტად, გამოჩნდა რამდენიმე ის მხატვარი, რომელმაც შემდეგ, უკვე 1980-იანი წლების დამდეგიდან, უეჭველად წამძლოლი ადგილი დაიკავა ჩვენს ხელოვნებაში. ამ ხელოვანებზე და იმ სირთულეების, იმ კითხვების შესახებ, რომლებიც მათმა და სხვა მრავალთა შემოქმედებამ აღძრა, უკვე შემდეგ მოგახსენებთ.